
Köszönetet mondok elsősorban Ghiczy Ödön úrnak, járásunk főszolgabírójának megértő támogatásáért.

Bodor Antal dr. Öméltóságának ezuton köszönöm meg irányító tanácsait.

A soproni O. M. T. K. központ és a csermajori gazdasági szakiskola igazgatóinak; ugyszintén a hegykői, fertőszentmiklósi, eszterházi, süttői és páli főjegyző uraknak szíves támogatását is most köszönöm meg.

Hálával adózom Horváth János káplán, Pokker Mihály igazgatótanító és Boros Lajos főjegyző uraknak fáradtságot nem ismerő támogatásaikért.

Adatszolgáltatásukért nevük legyen maradandó a következőknek: id. Bóha Sándor, Borbély Ferenc, néhai Bors György, néhai Salamon Péter, ifj. Élő Lajos, néhai Goda Albert, Goda Mátyás, Horváth István sneider, néhai Sánta (Bóha) Lukács, Simon Gyula.

Azokat pedig, akikről jobbnak látom meg nem emlékezni, bár adataik a legértékesebbek, az Isten áldja meg.

A könyv megjelenéséért köszönettel tartozom a Magyar Társaságnak, Széchenyi Szövetségnek és a Prohászka Társaságnak.

Szalay Ferdinánd, Amerikában élő sarródi testvérünk, ezuton köszönöm meg adománygyűjtését. Példaként lebegjen e nemes áldozatkészséged azon itthoniak előtt, akik az önzésben annyira elmerültek, hogy még tudomást sem vesznek erről a munkáról. St. Paulban élő magyar testvéreink neve örökké éljen közöttünk: Horváth Kálmán és neje Szalay Jusztinia, Szalay János és neje Farkas Ilona, Szakács Ferenc és neje Széphegyi Mária, Szalay István és neje Szalay Anna, Bacsó József és neje Szalay Rozália, Bacsó János és neje Szalay Mária, Füllöp István és neje Szalay Erzsébet, Mentés János és neje Szalay Katalin, Török Miklós, St. Pauli Baross Gábor Egylet, St. Pauli Szt. Háromság Egylet.

Sarród monográfiája

Írta:

Dr. Élő Dezső

A Magyar Társaság Falukutató Intézetének 1935. évi Község-monográfia pályázatán első díjat nyert.

Kiadja az Országos Széchenyi Szövetség
a Magyar Társaság Falukutató Intézetének támogatásával
Budapest, 1937.

Falunk a jelenben.

A falu fekvése.

Sarród Greenwichől számítva 16 fok 45'—17 fok keleti hosszúság és 47 fok 30'—47 fok 45' keleti szélesség között fekszik. Tengerszint feletti magassága 119 méter. Határos községek: Nyugatra Fertőszéplak 4 km-re, délnyugatra Eszterháza 2 km-re, délre Süttör 3 km-re és északon a mosonmegyei Pomogy község, amely 10 km távolságra van falunktól. A község, a Fertő elhagyott medrében fekvő határának a déli, emelkedettebb részén épült. A tó jelenleg falunktól 7 km távolságra van.

A közigazgatási faluhoz tartozó három uradalmi major közül Nyársmajor 4 km-re, Lászlómajor 4,5 km-re van a lakott résztől.

A trianoni határmódosítás következtében csatolták a Sopron vármegye területével összefüggő Pomogy és Valla községek magyar fennhatóság alatti területét részben Sarród, részben Süttör határához. Így került a 9 km távolságra lévő Mekszikópuszta hozzánk.

Határunkban 7 km hosszan húzódik a Fertővidéki Helyiérdekű Vasút vonala. A forgalom 1897. december 19-én indult meg. Országunk határállomása Mexikópuszta.

Építkezés.

A régi korból ránk maradt irat-töredékekből tudjuk azt, hogy Sarród halászfalu volt. Náddal vert kunyhókban élt a falu lakossága. Javultabb viszonyokra mutat már az, amikor az itt lakó nép „tömésfallyal“ vályogból építette putriját. A Szigetek kötött talajából készítették a később erre vetődő cigányok az ú. n. „szigeti téglát“. Az ilyen anyagból felfalazott házikónak fundamentumot nem ástak, hanem a föld színét egyszerűen ledöngölték és erre építettek. Az a szétszórt-ság, amely a kunyhók rendszerében megvolt, némi nyomot a házsoro-

kon is hagyott. Igaz, hogy a későbbi építkezés ezt ellensúlyozta.

A templom körüli rész a legrégibb. Természetes is, mert ez falunk legmagasabb része.

Sárród utcás-falu jellege szembetűnő. Ez a faluforma látható az ország nyugati szélén épült községeknél, tekintet nélkül azok lakóinak nemzetiségére. Jellegzetessége ennek az egyenes főutca, amelynek irányára merőlegesen vannak kihasítva a telkek. A két sor oromfala egymással szembe néz.

Főutcánk K—Ny irányban fekszik. Hosszúsága 400 m, átlagos szélessége 32 m. A telkek szélessége átlagosan 11,5 m, míg a hosszúsága 130 m. Egy gazda „funtusa“ 400—460 □-öl nagyságú. A zsellérudvar és az Új-utca, Kovács-köz házainak területe 100—200 □-öl. A beépítettség miatt elképzelhető, hogy milyen szorosság van az ilyen udvarokon. Csak tíz olyan telek van Sárródon, amelynek belső udvarrésze $\frac{1}{2}$ kat. hold.

Hat utcánk van. Ezek: Fő-utca, Kis-utca, Kovács-köz, Új-utca, Dollár vagy Vasút-utca és O. F. B.-házak sora. A Fő-utca a gazdasor, míg a Fő-utca templom-körüli kiszélesedő részén és a Kis-utcában laknak a zsellérek. A Kis-utca a Fő-utcával egyidős. Az Új-utca a 80—90-es évekből való. Itt letelepedett szolgák laknak. A Kovács-köz és az Eszterháza felé húzódó utcarész a Fő-utcával egyidős. A Dollár- vagy Vasút-utca első házait, mint a neve is mutatja, Amerikában szerzett pénzből emelték. Az újabban odakerülő lakosok Vasút-utca néven emlegetik e sort. Közvetlen a világháború előtt kezdték itt meg az építkezést. Az utca nyugati oldalára csak 1930-tól építenek.

Az O. F. B.-házak sorában 1928. óta új házat nem emeltek. Így ma is még csak hét ház áll e részen. Miként az egész földreform, úgy a házhelykiosztás is csak ötletszerű volt. Nélkülözött ez minden gyakorlati érzéket és elgondolást. A helyet sem választották meg jól. És ha már itt jelölték ki (szérüs-bősárródi rész) az új utca helyét, legalább tetszetősség és egészségügyi szempontból fordítottak volna nagyobb figyelmet az utca irányának megállapítására. Cikk-cakkos vonalban halad a házak frontja. Homlokzatuk a Fertő felé néz. Elképzelhető, hogy mit jelent egy nagy tél a szűkebb anyagiakkal rendelkező lakosoknak. A gyermekeknek iskolabajárását nagyon megnehezíti a „lics-pocs“-ban, sárban való járás. Szerintem ezt az utcasort a Rí-nél kellett volna megkezdeni és egyenes vonalban vinni tovább. A házak frontjának a falu felé fordításával és a kertek mögött egy szélesebb út vezetésével sokkal szerencsésebben oldottuk volna meg e feladatot. E megoldással a délnek néző házak melegebbek és védettebbek lennének. Aztán meg gondolni kellett volna arra is, hogy a Felsősor gazdafiainak szép házhelye le-

gyen idővel a kertek alján. Kiköthették volna azt is, hogy az építkezés sorrendjében szabad csak a telkeket elfoglalni. Így nagyobb biztonságot és egymást „árnyékolást“ lehetett volna elérni.

Az itt elmondott és semmiképpen sem helyeselhető dolgokért a falu akkori vezetőit hibáztatom. A maiakra is áll ez. A Kovács-köz meghosszabbításáról volt szó a közelmúltban. Az érdekeltek azt kérték, hogy a Kovács-köz irányába vagy az Eszterháza vezető útrészre helyezhessék az épülő utca frontját. Ezzel a kérelemmel földcsere állt kapcsolatban. A szóbakerülő föld éppen a községé. Azzal az indokkal vetették el az érdekeltek kérelmét, hogy az községi építkezésre szánt hely. Felteszem a kérdést, miért nem gondolt falunk vezetősége erre, mikor az Új-utca térségét eladta? Középtézésre ennél alkalmasabb hely pedig soha sem lesz Sárródon. Itt pedig bizony falut-csinosító középületet lehetett volna emelni. (Plébánia-lakás! Kulturház!) Vagy talán a megmaradt szögletbe kívánnak épületet beszorítani, amely elveszi a mögötte lévő csinos utcarész falut-emelő mutatósságát? Falurendezéshez egyáltalán nem értő szellem műve volt ez.

A Fő-utca házsorai előtt az átlag 6 m széles járdaszélen akác-sor látható. A fák között padok vannak, ahol üldögélnek a ráéremidejükben. A gazdagabbak házukat „pallanggal“ (deszkakerítés), a szegényebbek sövénnel, korccal (náddal) veszik körül.

A házakat építésmódjuk szerint hat csoportra oszthatjuk.

1. *Régi gazdaházak.* Az oromfalat barokkvonalak díszítik. Alsó részén gyakran egy szent szobra található. Az ablakok kicsinyek. Ezeket a házakat csak meszelik.

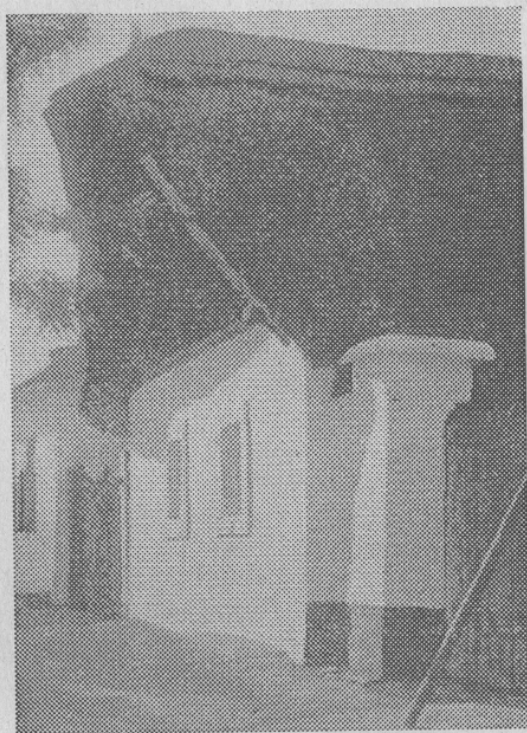
2. *Újabb gazdaházak.* Itt az oromfal egyenesvonalú s néhány háznál a külső ablak helyett vas-zsalugáter van. Ezeket a házakat mindig cseréppel fedik. Ennél az építkezési módnál látjuk, hogy a házak 3—4 méterrel kiugranak a házsorból. Ilyenkor az utcaajtó elé a rangosság és csinoság érdekében a „kunyhó“ kerül.

3. *Legújabb gazdaházak.* Ezeken már szembetűnő a városias hatás. A módosságot hirdeti a „bolthajtásos“ kapusház. Az ablakok már nagyobbak. A „házelejét“ nem meszelik, hanem „spricceltetik“, így elmarad a sok „kenés“. Az újabb házak magasabbak, egészségesebbek és világosabbak. Alápincézett házat nem építenek. Ahol pince van, az a kamara alatt található.

4. *Régi zsellérházak.* Ezek mindenkor nádfedelesek. Oldaluk pedig legtöbbször „tömésfal“. Ablakuk feltűnően kicsiny úgy, hogy a szoba sötét. A valamikor nyitott homlokzatot később lészával zárták el. Ezeknél a házaknál gyakori volt az ú. n. „színes“ házaló. Ezt úgy készítették el, hogy a nádtetőzetet az oromfalon túl egy és fél, kettő ölnyre is meghosszabbították. A meghosszabbított részt két faoszlop

tartotta. Ennek az építkezési módnak az volt a célja, hogy a szűk udvart kibővítsék. A szín alatt szórtak, szárították a gyékényt és a szekeret is ez alá tolták. Esős időben alatta húzódtak meg az emberek. A fal tövében pad volt. A 80-as és 90-es években falunkban még 4—5 ilyen „színes” ház volt.

Régeinte sok, ma már azonban csak 6—7 kontyos, „üstökös” ház

Kontyos ház.

található nálunk. Az öregek említése szerint a régi színes házakat, amelyek nem égtek el, lassankint átalakították üstökös házzá. Kontyos házat mutat be itt közölt képünk.

5. *Újabb zsellérházak.* Ezeknél az oromfal mindig deszkázott vagy téglából épített, de az ablakok még mindig kicsinyek. Fedésük nád, de már a cseréptető is gyakori.

6. *A mai építkezés házai.* Ezek egészségügyi szempontokból nagyjában megfelelnek. A tehetősebbek házaikat csinosabb kivitelben, míg a szegényebbek simán, egyszerűbben építetik fel. Az abla-

kok itt már majdnem megfelelő méretűek. A falak anyaga téglá, csak egy ház van tömésfalból, egy pedig cementkockákból. E két utóbbi házat a tulajdonos családtagjai segítségével építette fel.

A falu terjedelméről világos képet nyújt az alábbi kimutatás, amely 220 évi fejlődésre vet fényt. Adataim nem a közigazgatási községre vonatkoznak, hanem magára a falura.

Év	Ház	Gyarapodás
1715	51	— %
1828	84	64,7 %
1904	114	35,7 %
1928	144	26,3 %
1935	153	6,2 %

Folyó évben a 940 lakosból 6,1 lélek esik egy házra. A lakószobák száma 308. Ebből látható, hogy a házak leginkább kétszobásak.

A régi szobák mestergerendásak. Padlózatuk a következőképpen oszlik meg:

Év	Földes	Téglás	Padlós
1928	47%	25%	28%
1935	33%	27%	40%

A közigazgatási község lakóházainak építésmódjára és azok számára vonatkozó adatokat lásd a Magyar Társaság F. I.-ben.

A házak régebben náddal verettek voltak. (92,1%) Tüzek hamvasztották el a nádas épületeket. Nagyobb tüzek voltak: 1862-ben, amikor az alsó sor égett le, 1892-ben a felső sor, 1905-ben alsó és felső sor hamvadt el. A legutóbbi nagyobb tűz, amely főként házakat pusztított el, 1912-ben volt a Kovács-köz körüli részen. A pajtákát és a kisebb leeresztéseket még a jelenben is náddal fedik. 1927-ben már leégtek az alsósori pajták, ezek helyébe cserepeseket építettek.

Az 1930—1934-es években a tüzesetek száma feltűnően megszorodott. Sajnos Sarród is azon faluk közé tartozott, amelyeket a biztosításból való kizárásra javasolt a vármegye közigazgatási bizottsága. A tüzesetek gyakorisága megbélyegezte falunkat. Nincs okom védelmezni, sőt nyomatékosan kiemelem, hogy a szándékosság fennállt nem egy esetben. A legnagyobb lelki elesettséget pedig az mutatja, hogy nemcsak anyagi szorultságban, hanem spekulációban is kereshető egyik-másik tűz eredetének az oka. Ma már nincsenek tüzek, mert nem üzlet. Falunkban csak 12 nádas ház van. (7,8%) Az újabban épített házak egy részét Faksz-kölcsönből emelték. (12)

Falunk lakóházainak a száma nem növekedett olyan mértékben, mint amennyi önálló családi tűzhely alakult. Ennek az az oka, hogy még meg volt nálunk a mód arra, hogy a kétszobás gazdaházakat megfelezhessék. Az a helyzet, hogy inkább a gazdaházaknál látunk

túltömöttséget. A Fő utcáról nem menne egyik gazda fia se az újabb utcarészre. Kár ez, mert a közös lakás az állandó „háborúság” bölcsője.

Egészségügyi szempontból nem találok megfelelőeknek lakásviszonyainkat. Helytelenítem azt, hogy egy szobát használ népünk, a másikat parádéra szánja. Ma még csak ott tartunk, hogy a szobák 40%-a padlós. Igaz az is, hogy kényszerűségből állnak el az építtetők a padlóztatástól. Az újonnan épült O. F. B.-házak — tudva azt, hogy kisemberek építtetik azt — 80%-a földes. A régi gazdaházak hátulsó szobája téglás.

Sajnos a családi házhoz annyira ragaszkodnak, hogy új telekre építeni egyik sem akar. Hiányzik itt az a nevelés, amely rávezetné őket arra, hogy milyen előnye van a külön hajléknak. Sarródon más háznál 20 család (60 családtag), míg községi házban 6 család (23 családtag) lakik.

Fő-utcai részlet.

Az általános építkezési mód megegyezik a nyugat-magyarországi formával. Az átlagos típusban épült ház és annak berendezése következő:

A Fő-utcára néz a homlokzat. A telek szalagszerűsége miatt a szobák egymás után sorakoznak, az utca irányára merőlegesen. A szélesebb telkű gazda rangosságát és tehetőségét hirdeti a „keresztház.” A házakat meszelik. A keresztházas gazdák szürke, zöld vagy sárga színre festik a házaikat.

Az ablakok kisméretűek. Fehérre, szürkére, barnára festik. Az oromfalban valamelyik szobra látható. A házak elejét téglával vagy cementlappal rakják ki, hogy az eső a sárt fel ne verhesse a falra. Ez okból festik be a fal alsó részét $\frac{3}{4}$ m magasságig sötétebb színnel. A tornác utcára nyíló végén, a kapuval egy vonalban van az ajtó. Az ajtó és a kapu színe zöld, fekete vagy barna.

Szembetűnő jelenség a falu építkezésénél, hogy az egyenes utca vonalából egyik-másik ház 2—3 méterre is kiugrik. Ennek ellenére a kaput és az ajtót az eredeti vonalba viszik vissza. Így a tornác utcai része szabadon marad. Ezt nevezik kunyhónak. Ide nyílik az első szoba keskeny ablaka, az u. n. „leső”, amin a „kíváncsiskodó” asszony nézeget a falun végig.

A tornác a módosságot is kifejezi. A gazdag tornáca köoszlopos, a nem olyan tehetősé falábas, a szegényé nyitott. Két ajtó vezet az épületbe. Az első ajtón át a konyhába, az utolsón a kamrába lehet jutni.

A konyha feltűnően sötét. Legtöbb helyen még a nyitott tűzhely, a „nyitott konyha” található. „Rossz partíka ez. Nem győzünk utána tisztogatni. Húll a korom a kéményből, a füstöt meg a szél veri vissza”, panaszkodnak a háziasszonyok. Ma már közkedvelt a „fujtott konyha” a takaréktűzhellyel. A rakott tűzhely mellett mindenhol ott találjuk a kemencét is. A sarródiak otthon sütnek. Ez a szokás a háború maradványa. Háború előtt mindenki a péknél sütött. A falu pékje háborúban volt. Ezt a mesterséget senki sem folytatta. Szükség-szerűségből kezdtek az otthoni sütéshez. Ezért nincs a falunkban pék.

Az ajtóval szemben levő, itt-ott még meghagyott mestergerendára aggatják a cifra, virágos tálakat. A tűzhely felső peremén a poharak sorakoznak. A használatban lévő tálak a falon függő tálasban találhatók. Vizespad, konyhaszekrény még a szegényebb háznál sem hiányzik. A konyha tehetőség szerint földes, téglás vagy cementlappos. Falát meszelik, az alját pedig pirossal huzzák el.

A ház legtisztább része a konyha. Féltik is, mert csak nagy napokkor és a nyári forróságban főznek itt. A konyhából legtöbbször az üvegajtón át jutunk az első szobába. Ez a gazdánál piktorozott és padlós, míg a szegényebb és az ósdi házaknál meszelt és földes. A fal mellett állnak az ágyak, magasan megrakva ágyneművel. Előttük sorakoznak a székek. Régebben az egyik sarokban, újabban a szoba közepén áll a tölgyfából készült asztal, amit ünnepnapokon abrosszal terítenek le. Fölötte függ a „lógóslámpa”. Megszokott butordarab még a sublót, amely, ha régi, tarka-tulipános. Az ágy végében van az almárium, „omárium”, amibe a háziasszony a kalácsfélét és egyéb nyálkságot rejt a torkos fiatalság elől. A pénzüket is itt őrzik. Kulcsa mindig az asszonynál van. A férjének is ő ad pénzt.

Az első szoba ablakában van a háziasszonynak gondosan ápolt cserépvirágja. A csipkefüggöny sem hiányzik az ablakokról.

Amíg a hátulsó szoba ablaka mindig tárva van, addig az elsőét csak nagytakarításkor nyitják ki. Így alapos szellőztetés husvétkor, karácsonykor és búcsúkor van. A kevés szellőztetésének tudható be,

hogy az amúgy is nedves szobák dohosak. A fiatalok ruháján nem érezhető a dohos szag, mert azok bizony nem sajnálják pénzüket a „jószagúért” és a szagos szappanért.

A hátsó szoba ablakai udvarra nyílnak. Padlózatában, amely földes vagy téglás, találjuk a szövőszék lábainak a helyét. Ebben a szobában folyik le a napi „hajcühej”. Itt alszik a fiatal pár a gyermekekkel, míg elől az öregszülők. Ahol sok a gyerek, az ágyak alá „tuló” kerül. A keményfaasztal mindig a szögletben áll. Almárium a hátsó szobában kevés helyen van, inkább a nagyobb ládát látjuk itt, amibe a gyermekek ruháját rakják. Úgy az első, mint a hátsó szobában sok a szentkép.

Amint említettem, leginkább a hátsó szobában főznek a rakott tűzhelyen, ami mögött van a szurdék. Régente a sokcsaládos szegény házaknál ide is került gyerek éjszakára. Mennyezete gerendás. A mestergerendára rakják „olvasókönyveik”-et. Egyik gerendára, amely a szögletben van, hevedert erősítenek, amire ruhájukat, csizmájukat aggatják.

A virágot kedvelik. A szegény házaknál is találunk egy pár □-öl náddal, korccal kerített virágos kertet. Ebben sok a rózsza, szentgyörgyi-, pünkösdi-, őszirózsza, ahol pedig leány van, a rozmaring. Több ház udvarán, a konyhabejárat előtt leándert találunk. Asszonyaink rendelkeznek a háztáján. Sok is a tennivalójuk. Valóban úgy van, hogy a ház asszonya reggel elsőnek van talpon és ő az, aki utolsónak tér nyugovóra.

A mai lakosság és annak kialakulása.

Az a létért való nagy küzdelem, ami a világon látható, megvolt e faluban is. Járványok, háború és egyéb viszontagságok gyérítették az őslakókat, akiknek helyébe mindig újabb, egyéniségüktől elütő elem jött. Az első telepesekről nem tudunk. I. Ferdinándnak 1558-ban kelt adománylevelében három kiváltságos jobbágycsalád neve szerepel. Ezek a Füstös, Vida és az Élő család. A Füstös-család ismeretlen, a Vida-család kihalt. Az Élő-nemzetség fennmaradt, amely vérségi kapcsolat révén a falu lakosságának 30—40 százalékát teszi ki.

A falu lakossága mindig magyar volt, amit magyaros nevük is bizonyít. Sarródon 1720-ban a huszonhat különböző nevű jobbágycsalád közül huszonhárom magyar, kettő tót és egy horvát nevű volt. Jelenleg a hatvan különböző családnév közül negyvenegy magyar, hét német, kettő horvát, kettő szerb, öt tót, egy morva-cseh, kettő ismeretlen.

Biztosabb adatokat nyújt már és szélesebb körben ismerteti meg falunk népét az 1767. évi Urbárium és az 1828. évi Conscriptio.

Az 1767. június 22-én kelt Urbárium szerint Sarród jobbágynépe uraságok és jobbágyhelyek minősége szerint a következőképpen csoportosítható:

Jobbágy-ság	Élő	Barcza	Németh	Ervem	Borbély	Pór	Szalay	Kömives	Semperger	Farkas	Mészégető	Bóha	Jäger	Galambos	Bors	Horváth	Dombi	Gilányi	Czeder	Bális	Molnár	Scheid	Zsolnay	Nagy	Sámson	Tömördi	Fencz
I. t. jobbágy zsellér háznélk. zs.	2	2	1		1	1																					
II. t. jobbágy zsellér háznélk. zs.	1			1			5	1	1	2	2	4	1	2	5	4	1	1	1	1	1	1	1				
III. t. jobbágy zsellér háznélk. zs.	1					1										1							1	1		1	1
IV. t. jobbágy zsellér háznélk. zs.	1	2												2		2											1
Összesen:	7	5	1	2	1	2	5	1	1	2	2	4	1	4	5	8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2

Uraságok: I. Esterházy, II. gróf Széchenyi, III. Ostffy, IV. Horváth familia.

A 63 telek 27 különféle nevű jobbágycsaládé volt. E nevek közül az 1935. évben a következők már nem szerepelnek: Ervem, Pór (Poor), Farkas, Mészégető, Dombi, Gilányi, Czeder, Bális, Scheid, Zsolnay, Sámson. Ezek a családok kihaltak-e, vagy esetleg az uraság rendelkezése folytán kerültek el tőlünk, arra nézve nincs adatom. Feltételezhetjük azonban egyik-másik jobbágycsalád férfi-ágon való kihalását. Némelyik jobbágycsalád neve melléknévként ma is szerepel. Pl. Sámson (Sámson-Bors), Mészégető (Meszes Simon).

Érdekesnek tartom a ma is szereplő családok lélekszám és területi érdekelttségét az 1767-es, az 1828-as és az 1935-ös adatok alapján szemmel kísérni. Az összehasonlítás érdekében az 1767-ben szereplő és ma is létező családokat a továbbiakban őscsaládoknak nevezem. Az 1828-as conscriptiókban szereplő és ma is jelenlévő családokat régi családok elnevezés alatt emlegetem, a XIX. század végétől a mai napig közénk telepedett újabb családokkal szemben.

A 27 családnév közül ma is megtalálható 13, ami az akkor szereplő családnévek 50 százaléka. Az őscsaládok lélekszám és területi érdekelttsége 1767-ben a következő volt:

N é v	Léleksz.	Terület	N é v	Léleksz.	Terület
Barcza	35	25 h	Szalay	35	20 h
Bóha	28	20 „	Borbély	7	— „
Bors	35	35 „	Németh	7	5 „
Elő	49	40 „	Tömördi	7	— „
Fencz	13	— „	Semperger	7	10 „
Galambos	28	20 „	Jäger	7	5 „
Horváth	56	45 „			

A lélekszámbeli érdekeltséget csak feltevés alapján állapítottam meg. Feltételeztem azt, hogy 63 családfőhöz 6 családtag tartozik. Így falunk akkori lakossága $(63+63 \times 6)$ 441 lelket tesz ki. A valósághoz mérten lényeges hibát nem követtem el, mert az okiratok alapján 440—450 lakosa lehetett falunknak. Nem az abszolút számok megállapítására törekedtem, csak azt a képet akartam megrajzolni, amely az őslakosság akkori arányát kifejezi. Az őslakosság lélekszáma 315, ami a lakosság 71·2 százalékát jelentette.

A területi érdekeltség kimutatása már fedi a valóságot. Az akkori 270-holdas jobbágyszántóból 225 hold az őslakók kezén volt. Ez a terület az összes szántóknak 83·3 százaléka.

A rajzolt képet az 1828-as Conscriptiók adata már némi változattal módosítja. Az őscsaládok a 96 jobbágYTELEKBŐL 63-at, vagyis 65·6 százalékot foglaltak el. A 96 jobbágYFAMILIÁBÓL 65·6 százalék volt az őslakó.

Lélekszámárány feltüntetésénél újból az előbbi módszert használok, amellyel szintén megközelítem a valóságot. Az e módszerrel kiszámított népesség csak 30 lélekkel több, mint az 1830-as adat. (640 l.) Gondolva az esetleges elvándorlásra, járványokra, átszervezésekre, megnyugodhatunk számításunkban. Az őslakosok lélek és területi érdekeltsége 1828-ban:

N é v	Léleksz.	Terület	N é v	Léleksz.	Terület
Barcza	35	36 h	Szalay	35	18 h
Bóha	7	6 „	Borbély	7	— „
Bors	70	58 „	Németh	42	42 „
Elő	56	54 „	Tömördi	7	— „
Fencz	21	12 „	Semperger	14	12 „
Galambos	14	12 „	Jäger	28	— „
Horváth	105	42 „			

Tehát 1828-ban a jobbágYKÉZEN LÉVŐ 324 holdas szántó területből 282 hold vagyis 87·1 százalék volt az őslakosoké. Az akkori őslakosság lélekszáma ezek szerint 441, ami 68·8 százalékot tett ki.

Az itt szereplő ú. n. régi családok, amelyek ma is jelen vannak, a következők: Goda, Fekete, Salamon, Tóth, Mentés, Simon, Társ, Jám-bori, Hernitz, (Sámson nevezetű még ekkor volt) Rácz, Varga, Neumann, Peszlen. A következő családnevek ma már nem léteznek: Fetter, Pakrócz (1934-től), (Semperger ma Széphegyi néven szerepel), Sihlantz, Kolmár, Hadarics, Estván, Kóczán, Notterpeck, Szigethy, Böcskei, Botka, Sámson, Mihók, Szilágyi, Radics, Pödör, Megyeri, Berki, Schrantz, Éhn és Szücs.

A Conscriptiók táblázatának jegyzet rovatában a következő megjegyzéseket találtam falunk családjaira vonatkozólag. Falunkból 1828-ban 8 legényt küldtek el katonának. Társ György és Bors István csizmadiák voltak. Megyeri Györgyöt (Fuit insurgens ideo exmissus) elűzték a faluból. E nemzetség emlékét egyik Galambos-ág mellékneve őrzi. Peszlen János volt az állandó gyékényszövő.

Az őslakosság mai (1935) érdekeltsége:

N é v	Léleksz.	Terület	N é v	Léleksz.	Terület
Barcza	55	128 h	Szalay	58	39 h
Bóha	20	32 „	Borbély	8	6 „
Bors	76	63 „	Németh	38	38 „
Elő	42	131 „	Tömördi	10	12 „
Fencz	18	73 „	Semperger	14	10 „
Galambos	27	13 „	Jäger	19	25 „
Horváth	107	179 „			

Vagyis a 940 lakóból 492 az őslakók leszármazottja. Ez 52·3 százalékos lélekszámbeli érdekeltséget jelent. Az 1664 kat. holdas határunkból ma 442 kat. hold van az őslakók kezén, ami 45-százalékos aránynak felel meg.

Bár az arányszámok nem minden esetben fedik a valóságos képet, mégis lehetőséget nyújtanak ezek az adatok arra, hogy szemmel kísérhessük az őslakosság, törzsökös népesség szaporodási és földbirtoklási, illetve földmegtartási képességét. Magyarán mondva vizsgáljuk életrevalóságát.

Mig 1767-től 1935-ig az őslakosság lélekszámbani térfoglalása a falu lélekszámaához viszonyítva 18·9 százalékkal csökkent. addig a külsőségi érdekeltségben 38·3 százalékkal szorult háttérbe.

A feltüntetett adatok alapján mégis csak feltevéssel állíthatjuk azt, hogy az őslakosság vagyontartó képessége csökkent. Ha tekintetbe veszem a cél- és közvagyon 29·2 százalékos térfoglalását, akkor azt látom, hogy a 38·3 százalékos csökkenés a későbbi telepések térfoglalása és részben a célvagyon kiterjesztéséből származik. $(22·3+3·5+3·4)$

Ezért nem bizonyíthatja a fenti adat az őslakosság vagyontartó képességének csökkenését. Az őslakosság kezében volt a föld. Ebből, mint természetszerűségből adódik az, hogy ezek többet is költhettek gyermekeik nevelésére. Az őscsaládok tanítottak, iparosokat neveltek, leányaikat vidékre adták férjhez. Így a kivándorlás az ő soraikból nagyobb mérvű volt, mint a később jöttek sorai közül. A taníttatás, a tanoncnak-adás és a kiházásítás mind pénzbe került. Önként adódik az, hogy ennek érdekében földet adtak el. A későbbjöttek területi térfoglalásának ez volt a forrása. A taníttatás, tanoncnak-adás, kiházásítás állandóan csökkentette az őslakosság lélekszámát.

Sajnos, az őslakosság természetes szaporodását nem tudom feltüntetni. A tényleges szaporodás így alakult: 1767-ben 315, 1828-ban 441 és 1935-ben 492 lélek. A tényleges szaporodás évi átlaga 1·1 százalék.

Ma már a falu lakossága lassú ütemben szaporodik. Nem csak lelki és erkölcsi, hanem már a mindennapi kenyér-kérdéssel és a családi fészkek túltömöttségével van összefüggésben az, hogy falunkban a 8—10—12-gyermekes családok mindegyre ritkábbak. Erre még később visszatérek.

A XIX. század végétől a következő családok telepedtek le Sarródon: Koloszar, Módos, Polgár, Barát, Heiner, Fekete, Varga, Gyurics, Vinkovics, Rámháp, Molnár, Vámosi, Fellner, Honyák, Rábensteiner, Balogh, Locsmándi, Kocsis, Gosztola, Szakál, Márk, Kőműves, Pap, Borsodi, Garab, Mikó, Kámán, Mihálicz, Rühl, Szabó, Keresztes, Györkös, Gréger.

A különféle eredet lassan elmosódik. A bíróválasztás azonban mindig napfényre veti. Ősidőktől kezdve a falu bírói leginkább a következő családokból kerültek ki: Barcza, Élő és Horváth, régebbi időben Bors és Szalay.

A falu 940 lakosát születési hely szerint a következőképpen osztályozhatom: bennszülött 820, eszterházi 4, süttői 13, fertőszéplaki 12, fertőendréd 5, hegykői 3, kapuvári járási 20, sopronvármegyei 39, más vármegyei 16, ausztriai 1, oroszországi 2, amerikai 5.

Az ideszármazottak legnagyobb része házasság révén került hozzánk. Az Új-utcában lakók az 1880—1890-es évek táján telepedtek le. Ebben az időben nagy szükség volt a munkásokra, mert ekkor fejlődött hatalmas lépésben falunk mezőgazdasága.

Hazánkban a helyben maradó elem mindig a határmenti megyékben érte el a legnagyobb százalékot. Jelenben ezt látjuk Sopron vármegyében is. Az alábbi adatokat összehasonlítás céljából közlöm.

Bennszülött Sarródon (faluban) 87·2, Sopron vármegyében 73·7, Sopron thj. városban 53·8, Budapesten 37·7, vidéken 63·4 az összlakosság százalékában.

Ezek szerint falunk törzsökös népessége még a megyei átlagot is felülmúlja. *) Azzal magyarázható ez, hogy a mai időkben nem kerül idegen falunk népe közé.

A néprétegek állandó áramlását mozzanatról-mozzanatra szemmel kísérni nem tudjuk. Még egy kis falu keretében sem lehetne ezt megvalósítani. Meg kell elégednünk azzal, ha egy-egy pillanatra lerögzített mozgásképet tárunk a szemlélő elé. Jelenben még egyedüli módszer az emberanyag áramlási folyamatának megvilágítására a lakosság helybeli születettjeinek a statisztikája. Legtöbb esetben inkább a belső vándorlás játssza a főszerepet a külső kivándorlással szemben. Falunkban, de az egész kapuvári járásban is a XIX. század végén és a XX. század elején a külföld felé irányuló vándorlás került előtérbe. Ez idők alispáni jelentései hívják fel a köz figyelmét erre a nemzetsorvasztó jelenségre.

Az 1904-es alispáni jelentés szerint az említett év december 31-éig a kapuvári járásból a vándorlás megindulása óta 2327 egyén ment ki Amerikába.

Nem kellő alaposságra vall az a megfigyelés, amely azt állapította meg, hogy kincses világával csalogatta volna Amerika a mi véreinket. Az ok nem mindig, sőt mondhatom, minálunk sohasem az volt, hogy a kincsvágy hatása alatt lépték volna át a mi magyarjaink szülőfalujuk határát. A szükség kényszerítette őket a végső lépésre. A birtokviszonyokban és a kereseti lehetőség megcsappanásában kell keresnünk az okot. Agrárpolitikai fejtegetéseimnél a kivándorlás okaival részletesebben foglalkozom. Jelen alkalommal csak mint ténnyel ismertetem meg olvasóimat.

A mondottak alapján megértjük az 1911. évi alispáni jelentés panasztát, amely azt a szomorú helyzetet tárja elénk, hogy a megye egyik legmagyarabb járásából, a kapuváriból vándoroltak ki legtöbben, aminek következménye az lett, hogy a sorozáson a felhívottaknak 41·3 százaléka nem jelent meg. Természetes is ez, mert a fiatalság nem tudott beletörődni a helyzetbe és inkább elment a nagyvilágba. Mi tartotta volna őket vissza? Hiszen egy maréknyi rögöt sem mondtak sajátjuknak. Sarróról 56 ember került ki Amerikába, akik közül a háború előtt és után tizenketten tértek vissza. Amerikában az akkori lakosság 7·4 százaléka járt.

Sarród népe még a túlnyomó számban lévő kicsi fehér házakban éli le mindennapi életét. A szomszédosság előnyei és hátrányai hoznak

*) Statisztikai Szemle 1934. sz.

némi változatosságot a hétköznapiak egyhangúságába. A zárt utcasorokon kívül három ház van a határban.

Tagosítatlan és szűk határunk eleve kizárja a tanyarendszer kialakulását. Olyan értelemben gondolom, miként azt a nagyhatárú alföldi falvakban láthatjuk. Az a tanyarendszer, ami nálunk van, eredetében tér el az alfölditől. Míg az utóbbi a gazda-család időszakos szállása, addig a dunántúli rendszer a nagybirtok körében alakult ki. Lakóik állandóan ott tartózkodnak. Dunántúlról van szó és a fent említett, eredetbeni különbség miatt sem szabad olyan szémszögből bírálni az itteni rendszert, mint az alföldit. A sűrű és gondozott úthálózat közelebb hozza a külterületen élőket a faluhoz.

Külterületen lakók statisztikája:

Csepregi	járásban külterületen lakik	918 lakos	3.50%
Csornai	"	1.282	" 3.13 "
Kapuvári	"	2.965	" 6.37 "
Soproni	"	665	" 2.24 "
Sopron városban	"	3.454	" 9.62 "
Sopron várm.	"	9.284	" 5.18 "
Sarródon	"	632	" 46.29 "

Sopron megyének 1930-ban 117 községből 61-nek van külterületi lakója. Külterületen él a községek lakosságának 5.8%-a, míg az érdekelt községek lakosságához viszonyítva 7.8%-ot is elér az arányszám. A legnagyobb arányszám Sarródon van. Magyarázatul elég annyit felemlíteni, hogy az Esterházy-hitbizomány 5000 katasztrális holdas birtokán három major van.

Sopron városának 9.62%-os külterületi lakossága pedig mint külvárosias, ipari település más elbírálás alá esik, mint az egyéb agrárjellegű település. A jobb út és a célszerűbb és gyorsabb közlekedés a központtól való távolságot nagy mértékben ellensúlyozza. A nagyobb kereseti lehetőség az egyén magasabb életszükségleteinek a kielégítését is lehetővé teszi. A város szellemközösségébe tartozik az ilyen telep lakossága, nem úgy, mint a falu zárkózottsága miatt a falu életéből kiszorult tanyabeliek, akik gyakran a községben idegenszámba mennek. Miért vezet a kapuvári járás úgy a kivándorlás, mint a külterületen lakók arányszámával? Elegendő ennek megokolására idézni Berényi Pál dr. sorait: „... a kapuvári járásban órákig tartó vasút- és kocsit szi” az Esterházy-hitbizomány birtokait.

*

Melléknevek. A melléknevek részben hivatalosakká, részben csak szokásos megjelöléssé váltak. Ezek az alábbiak:

Galambos (Megyeri), Bors (Sámson, Terka, Dódi), Szalay (Hernitz, Riba), Tóth (Szanyi), Németh (Andris, Mátyás, Peti), Horváth (Andor,

Nagymiska, Pali, Mihók, Bundás, Szanyi, Gyurkó, Zsiga, Barcza, Kozák, Snejder), Mentés (Feri), Széphegyi (Semperger), Simon (Meszes), Barcza (Meszes, Boldi), Élő (Riba, Szabó, Katona), Jáger (Franci).

A Felsorolt melléknevek eredetét a következőkkel magyarázom:

a) Kihalt telepesnevek maradványa: Megyeri, Mészégető, Sámson, Semperger, Dódi, Vida.

b) Keresztnév alapján történt elnevezések: Boldi, Mátyás, Feri, Franci, Zsiga, Terka, Andor.

c) Leszármazás szerint Horváth-Barcza, Szalay-Henritz, Barcza-Horváth.

d) Egyéb tulajdonságok alapján való elnevezések: Katona, Huszár, Schneider, Kis.

Ismertetem az őslakosság letelepedését is. Már említettem, hogy a falu legrégebbi része a templom körüli rész. A templom körül az Élők laktak. Élők után a Felsőszeren Barczák, Bóhák és a Horváthok jöttek. Ezen a részen volt a Sempergerék háza is. Az Élők után az Alsószeren Borsok, utánuk Galambosok és Szalayak következtek. Jágerok fészke a temetőszöglet. Ma is fellelhető az eredeti település magva. Ezekből eltérő helyen található őslakók vétel és beházasodás révén kerültek ide.

Elemekre bontva vizsgáltuk a nép összetevődését, szükséges, hogy foglalkozzunk a mostani lakosság osztálytagozódásával. E faluban kimondott tagozódottságot nem látunk. Iparos, kereskedő és földművelő vagy földmunkás-osztály megkülönböztetése nagyon bizonytalan. Van olyan iparos és kereskedő, aki földműveléssel foglalkozik és fordítva. Az egymásrautaltság egybeforrasztotta a rétegeket úgy, hogy közöttük ellentét társadalmi téren vajmi kevés. Némi surlódás felmerül a gazda, zsellér és szegénység között közös anyagi ügyekből kifolyólag, avagy házasság esetén. Ezek azonban lényegtelen fontosságúak és mindinkább ritkábbak, mert a vagyon-elaprózódottság következtében annyira elmosódott a birtok-nagyság szerinti elkülönülés, hogy szinte egyöntetű képet nyújt falunk népe ezen a téren. Talán még a régi módosság hagyományaihoz és a széles udvar emlékéhez való csökönys ragaszkodásból ered egy kis surlódás, ami talán meg is bocsájtatható.

A nép külseje alapján két csoportba osztható. Az egyik típus zömök, középtermű, erős csontozatú, sötétszemű és barnahajú. A másik csoportbelieket a szálasabb termet, világos szem, sötétszőke, néha vöröses haj jellemzi.

Pokker Mihály széleskörű figyelmessége kiterjedt arra is, hogy a falu elemistáit hajszíneződés szempontjából vegye vizsgálat alá. Adat-

gyűjtése alapján öt csoportba oszthatjuk Sarród iskolás gyermekeit (1935—1936. tanévben):

arany (vöröses) szőke	—	fiú;	1	leány	=	1	0.7%
világos szőke (kese)	4	"	7	"	=	11	7.7 "
sötét szőke	34	"	21	"	=	55	38.5 "
barna	44	"	30	"	=	74	51.7 "
fekete	2	"	—	"	=	2	1.4 "

Vagyis ezek az adatok azt mutatják, hogy a sarródi gyermekek uralkodó jellege a sötétszőke (38.5 százalék) és barna (51.7 százalék) hajszíneződés. Általánosíthatjuk e megállapítást a falu valamennyi gyermekére, illetve magára a lakosságra is. Az aránykép nem változna lényegesen, mert a falu lakosságának az endogámia folytán kifejezett típus-csoportjaiba évtizedek során át sem keveredett más jelleget magában rejtő vér. Az őslakosságra úgy a sötétszőke, mint a barna hajszíneződés jellemző.

Népmozgalom.

Ma, amikor a magyarság problémája a tudományos élet előterébe került, talán nem lesz fölösleges, ha e falu magyar népének népmozgalmával bővebben foglalkozunk. És ha nem is szögezhetünk le a magyarságra nézve általános érvényű megfigyeléseket, de nyerünk legalább annyit, hogy a falvak népesedési mozgalmát bizonyos behatároltsággal vizsgálva, újabb utakon és módzatokkal jutunk közelebb a valósághoz. Már is bir értékkel a népmozgalom számszerű ismertetése. Eleven értéket azonban csak akkor kovácsolhatunk össze ebből az adathalmazból, ha a vizsgált időszakban fennálló általános társadalmi, közgazdasági, műveltségi helyzet képét és az akkori mindennapi élet színvonalát teljes alapossággal megismerjük. Sajnos, a régebbi idők adatainak fogyatékosága gátolja a mélyebbre-hatolást. Így a nyert adatok alapján csak feltevések segítségével tudunk megközelítő képet alkotni magunknak a régi lakosság számszerű alakulásáról.

E falura vonatkozó első számszerű adatot az 1599. évi házsámlálás nyújt.*) Ebben az időben Sarródon tizenkét porta volt. Feltéve azt, hogy egy-egy portán egy-egy család lakott hat családtaggal, akkor ezek szerint a XVI. század utolsó éveiben 72 lélek élt e faluban. Ez el is fogadható. Sarród község települési magva a templom körüli rész. E terület szigetként emelkedett ki a Fertő ingoványából. Az alig 1—2

holdas térségen csakis összeszorítva sorakozhattak egymás mellé a halászkunyhók. Mezőgazdálkodásról ez időben nem is beszélhetünk. Őseink halászok voltak, akik csak télen húzódtak meg a szárazon, míg az év legnagyobb részét a vizen töltötték.

Amint a Fertő nagyobb és nagyobb mezőgazdaságilag művelhető területet juttatott a falu népének, úgy javult az életszínvonal is. A halászat mellett a földművelés is számottevő jövedelmet biztosított. Ennek a népszaporodásra való kedvező hatása nem is maradt el. Számszerű adatok hiányában észszerűtlen lenne minden kísérletezés arra, hogy a lakosság további gyarapodását vagy fogyását megállapítsuk.

A bemutatott grafikonból láthatjuk, hogy e falu népét a pestis gyakran megtizedelte. A magas csecsemőhalandóság is igazolja azt, hogy a XVII. és a XVIII. században még siralmasabb lehetett falunk közegészségügye. (1741-es pestis.) Udvardy Mihály széplaki plébános által végzett népszámlálás szerint 1773-ban Sarródon 374 katolikus lélek lakott. Tehát feltehető, hogy a XVIII. század elején, ha több nem is, de legalább ennyi lélek volt a faluban.

Az 1767-es Urbárium adatai szerint falunk lakossága megközelítőleg 441 lelket tett ki. Tekintettel a következő évszázadban is uralkodó gyermek- és csecsemőhalandóságra, e lélekszám-adatot vettem az 1790—1935-ig terjedő népmozgalmi grafikon kiindulási pontjának. E grafikon számszerű adatait azonban csak úgy tudjuk kellően értékelni, ha mindazokat a tényezőket és körülményeket, amelyek a népmozgalom kialakulására befolyással voltak, megismerjük. Megállapítható az, hogy e nép életkörülményeiben beálló változások mind a Fertő szomszédosságára vezethetők vissza. E szomszédtság nem csak az életszínvonal hullámzását, hanem ezen át a népmozgalom változatosságát is előidézte. A Fertő juttatta e falut kenyérhez, ezen át a szaporodás kedvező kialakulását is elősegítette. A fertői munka a vízben való állandó tevése-vevéssel jár. Forrása ez a gyakori meghűlésnek. Az átfázott férfiakat a hideg, de zsufolt szoba fogadja. Az ilyen körülmény velejárója a tuberkulózis terjedése.

A talajvíz magas szintje, a kutak közelsége segítette elő a járványok terjedését. A közegészség ellátatlansága pedig kezdetleges házi orvosláshoz szoktatta e falu népét. Az ilyen körülmények között élő nép csakis szívósságának köszönheti, hogy még ma is létezik. Szívóssága mellett szól az a tény is, hogy a mai lakosságnak 52.3 százaléka az ősrégi telepeselek leszármazottja. A maga bajával is eléggé tehetetlen nép még mennyire tanácstalanabban állott gyermekeinek pusztulásával szemben. Így nem is csoda, hogy a csecsemőhalandóság százaléka oly magas. (1791—1800. 22.6 százalék, 1801—10. 29.8, 1811—20. 26.1, 1821—30. 30.6, 1831—40. 31.1, 1841—50. 28.7, 1851—60. 26.3, 1861

*) Dicalis összeírás. Orsz. Levéltár.